

A konstrukciótól a dekonstrukcióig

Az „egyezményes filozófiai iskola” historiográfiájához

Az „egyezményes filozófiát” a 19. század első felének – közelebbről az 1837 és 1857 közötti évtizedeknek – meghatározó bölceleteként tartja számon a magyar filozófiatörténeti köztudat. Az egyezményes „harmonisztika” mint határozott bölceleti mozgalom voltaképpen konstrukció: az alapítók, Hetényi János és Szontagh Gusztáv, valamint a legfontosabb vitapartner, Erdélyi János alkotása. Az „egyezményesekre” jó másfél évszázadig mégis vagy, szigorúbban, zárt filozófiai iskolaként, vagy, tágabban, egységes filozófiai irányzatként hivatkoznak a magyar filozófia történetírásának egymást követő, kezdetben pozitivista, majd szellemtörténeti, végül marxista előföltevésekkel munkálkodó nemzedékei. A zárt iskola vagy a lazább irányzat fogalma, a „konstrukció” „dekonstruálásával”, csak a legutóbbi másfél-két évtized kutatásai nyomán kezd határozottan megkérdőjeleződni. Esszénk ezt a „konstrukciótól” a „dekonstrukcióig” ívelő folyamatot tekinti át, vázlatos szemlét tartva az egyezményes „harmonisztika” historiográfiájának teljesítményei fölött.

Gondolatmenete a következő beosztást követi. Először a konstrukció kialakulását villantja föl: áttekintve a három legfontosabb szereplő, Hetényi János, Szontagh Gusztáv és Erdélyi János hozzájárulását az „egyezményes filozófia” fogalmának megszületéséhez. Másodszor a konstrukció működésének története fölött tart szemlét: sorra véve a hazai filozófiatörténeti irodalomnak az „egyezményes filozófiára” hivatkozó, fontosabb teljesítményeit. Harmadszor, végül, a dekonstrukció megnyilvánulásaira vet pillantást: megemlékezve az „egyezményesség” fogalmának meghaladására irányuló, javarészt újabb keletű kísérletekről.

I. KONSTRUKCIÓ: HETÉNYI, SZONTAGH, ERDÉLYI

A történet szereplői valamennyien a modern magyar kultúra intézményesülése előtti alakok, akiknek szerepeiben keveredik egymással a tudós és a művész, a filozófus és az író. Hetényi János (1786–1853) gyakorló lelkész, aki egyaránt jelentkezik szépirodalmi, közgazdasági, történeti, vallástörténeti és bölceleti

munkákkal; Szontagh Gusztáv (1793–1858) nyugalmazott katonatiszt, aki egyike az első hazai szépirodalmi kritikusoknak, közben sikeres mezőgazdasági kézikönyveket tesz közzé, majd filozófiai értekezésekkel lép a nyilvánosság elé; Erdélyi János (1814–1868), aki egyszerre költő, kritikus, esztéta és népköltészeti gyűjtő.

A történet kezdete a Magyar Tudós Társaság 1831-es, barokkos című pályakérdésére nyúlik vissza. Idézzük is:

Minthogy a' philosophia minden ágának kifejtése 's hazánkban terjesztése leginkább az által eszközölhető; ha nemzeti írónk a' philosophiára nézve szüntelen szemök előtt tartják, milly sikerrel dolgozának elődeik, vagy miben 's mi okra nézve maradának hátra; ez a kérdés: Tudományos művelődésünk' története időszakonként mit terjeszt elénkbe a' filozófia állapotja iránt; és tekintvén a filozófiát, miben 's mi okra vagyunk hátrább némely nemzeteknél?

Ennek a magyar filozófia elmaradottságának okaira választ kereső pályakiírásnak a második helyezését nyeri el Hetényi végül 1837-ben napvilágot látott, a magyar filozófia „történetírásának alaprajzát” nyújtó könyve. Ebben a filozófiát, a német idealizmus és neoklasszicizmus nyomán, kalobiotizmusnak, az „életszépítés tudományának” nevezi, a filozófia fő feladatának a különféle szélsőségek harmóniába – „egyezménybe” – hozását tekintve (Hetényi 1837). A fogalomra azonnal fölfigyel a sajátosan magyar filozófia megteremtésén igyekvő Szontagh: a magyar nemzeti szellemnek megfelelő, sajátképpen „nemzeti” filozófiának a „harmonisztikus-egyezményes” bölseletet kívánva megtenni (Szontagh 1839). Ettől kezdve a két szerző kapcsolatba lép egymással, további műveiket egymásra tekintettel fogalmazzák, a maguk törekvéseit mindinkább egymással egységben igyekeznek fölfogni: megalapítják a sajátosan magyar nemzeti tartalmakat kifejező „egyezményes filozófiát”. Az irányzathoz nem csatlakozik új szerző – 1858-ban közzétett írásával az „egyezményes filozófia templomához” „egy kővel” hozzájárulni próbáló Szalai István, az önfélreértés meghökkenítő példájával szolgálva, a meghatározóan anti-hegeliánus irányzatot sajátképpen hegeliánus tanulmánnyal kísérli meg kiegészíteni. A kései Szontagh (1855) törekvése pedig, amellyel több más bölcselőt – Imre Jánostól és Köteles Sámuelától Purgstaller Józsefíg és a *Poetai harmonisticát* író Berzsenyi Dánielig – az irányzat előzményeihez igyekszik sorolni, voltaképpen a historizáló tradícióteremtési kísérlet megnyilvánulása csupán.

Az „egyezményes filozófia” fogalmának megszilárdulásához ugyanakkor meghatározóan az irányzat legeltökéltebb és legszellemesebb ellenfele, Erdélyi János járul hozzá. A *hazai bölcsészet jelenéről* fogalmazott híres vitairatában az irányzat három jellemzőjét emeli ki: az „életrealóságot”, a „népszerű előadást” és a „nemzetiséget” (Erdélyi 1857/1981). Nyilvánvalóan mindhármat – lefordítva: a praxisorientáltságot, a szakterminológia kerülését és a nemzeti tartalmak

kifejezésének törekvését – bírálón említi föl: a maga hegelianus idealizmusának perspektívájából ezek mind a filozófia autonómiája veszélyeztetőinek látszanak. Mindazonáltal mégis ez a bíráló röpirat lesz az, amely megszilárdítja az „egyezményes filozófia” fogalmát, és az irányzatot a magyar kultúra létező szereplőjévé avatja.

Az „egyezményes filozófia” historiográfiai hagyományában három terminus tűnik föl a leggyakrabban: az iskola, az irányzat és a mozgalom terminusa. A terminusok rokonságban állnak ugyan egymással, mégis mindhárom más és más konnotációt hordoz. Az iskola szűkebb-szigorúbb meghatározást ad: valamiféle, mesterek és tanítványok személyes kapcsolatán alapuló, kontinuitásteremtő filozófiai intézményt értünk rajta. Az irányzat, ehhez képest, tágabb-lazább meghatározás: azonos hagyományokra támaszkodó, hasonló problémákat vizsgáló, koherens fogalomrendszert alkalmazó filozófiai törekvést szoktunk jelölni vele. A mozgalom pedig, ugye, alulról jövő, spontán, politikai fölhasználásban eszközként érdekelt törekvést fejez ki.

II. A KONSTRUKCIÓ MŰKÖDÉSE: A POZITIVIZMUSTÓL A MARXIZMUSIG ÉS TOVÁBB

A konstrukció Toldy Ferenc irodalomtörténetével kezdi meg működését. Hatalmas, a magyar kultúra intézményesítése szempontjából kiemelkedő jelentőségű vállalkozásában – ebben a „prózai eposzban” és „szekularizált hitregében” (Dávidházi 2004) –, a magyar irodalom kánonját kidolgozva, a „bölcészeti mozgalmak” sorában az egyezményesekről is megemlékezik (Toldy 1865). Rá két évtizedre Kőrösy György tanulmánya történeti jelenségként és a diadalmas pozitívizmus álláspontjáról rátekintve, a „nemzeti irány” meghaladott „önállósági törekvésének” megnyilvánulásaként tekint vissza rájuk (Kőrösy 1886). Újabb két évtized elteltével Mitrovics Gyula, Schwegler filozófiatörténetének magyar fordításához készített magyar filozófiatörténeti kiegészítésében, ugyanígy „önállósági törekvésnek” minősíti az „egyezményes filozófiát” (Mitrovics 1904). A századelőn Pekri Pekár Károly az „első magyar szociológusnak” minősíti Szontagh Gusztávot, megint csak magától értetődően alkalmazva az „egyezményes” terminust (Pekri Pekár 1911). Magda Sándor, címében is „magyar egyezményes philosophiáról” beszélő disszertációjában, a filozófiatörténész vizsgálati tárgyaként értékelve, az irányzatot először veti alá komolyabb történeti vizsgálatnak. A két háború között, a szellemtörténet korszakában, az Akadémia centenáriumiára készített filozófiatörténeti összefoglalójában Kornis Gyula „magyar pragmatizmusnak” nevezi az irányt, törekvéseit „tudománytalan dilettantizmusnak” minősítve (Kornis 1926/1930). A korszak – egyben a „egyezményesek” értelmezéstörténete egészének – legjelentősebb teljesítménye Vajda György Mihálynak az irány centenáriumiára készített disszertációja: alapos filológiai rekonstruk-

ciókkal jár utána az „egyezményes” szerzők forrásainak, magának az irányzatnak a fogalmát azonban nem próbálja meg dekonstruálni (Vajda 1937).

A historiográfiában közel fél évszázadra beálló apály után, már a marxizmus korszakában születő értelmezések első kiemelkedő darabja R. Várkonyi Ágnes nagy pozitívizmustörténeti monográfiájának megfelelő fejezete: ez Szontagh munkásságát tárgyalja ugyan, ám magától értetődően használja az „egyezményesek” terminusát (R. Várkonyi 1973). Esztétikatörténeti kézikönyvének első, a felvilágosodás és a reformkor szakaszát tárgyaló kötetében Nagy Endre külön fejezetben emlékezik meg az „egyezményesekről”, igaz, a csoportmegjelölést immár idézőjelbe téve (Nagy 1983). A neoabszolutizmus korának törekvéseit számba vevő, terjedelmes tanulmányában Kiss Endre Eötvös, Erdélyi és Mentovich mellett Szontaghot is tárgyalja, ám alapos szövegelemzésekre támaszkodó gondolatmenete nem kezdi dekonstruálni az „egyezményes” fogalmat (Kiss 1984).

A politikai átmenet korszakában születő tanulmányok és összefoglalások hasonlóképp tovább működtetik a konstrukciót. A magyar filozófiatörténet-írás historiográfiáját összefoglaló, német nyelvű disszertációjában a terület amerikai-magyar kutatója, Larry Steindler külön „iskolaként” tárgyalja és „magyar pragmatizmusnak” nevezi a „harmonisztikát” (Steindler 1988). Hetényi-tanulmányában Szabó Z. Zoltán megint csak „iskolaként” utal az „egyezményesekre” (Szabó 1989). A magyarországi bölcelet történetét a 19. század végéig áttekintő kézikönyvében – az újabb keletű kutatások e kiemelkedő darabjában – Mészáros András külön fejezetben emlékezik meg az „egyezményes filozófiáról”, noha immár „ügynevezett” törekvésnek minősítve azt (Mészáros 2000).

A konstrukció működésének-működtetésének egyik utolsó, talán éppen legutolsó szerzőjeként hadd utaljunk a magunk munkásságára. A kilencvenes évek első felében szerzett tanulmányunkban „egyezményesekről” beszélünk, bár mind a szereplők, mind a történeti szakaszok tekintetében igyekszünk óvatosan fogalmazni.

Hetényit és Szontaghot együtt tárgyaljuk, gondolatviláguk között nem teszünk irányzati különbséget. Nem tekintjük tehát Hetényit valamiféle „megkésett felvilágosítónak”, Szontaghot pedig valamiféle „korán jött újkantiánusnak”. A Hetényi–Szontagh-féle egyezményes filozófiát mint egészet vizsgáljuk, nem adjuk tehát az irányzat genetikus rajzát. Nem teszünk különbséget tehát az 1830–40-es években, illetve az 1850-es években született művek között. (Percz 1994. 104.)

Mindkét elhatárolás, mint látni fogjuk, Heller Ágnes megkülönböztetéseivel vitatkozik. Másfél évtizeddel később publikált, a „nemzeti filozófia” történetét összefoglalóan földolgozó monográfiánk fejezetének címében immár az „egyezmény jelszavával” operáló csoportosulásról beszélünk, hasonlóképp fönntartva azonban a korábbi megfontolásokat.

A következőkben – az esetlegesen megfogalmazható ellenérvekkel is számot vetve – a két gondolkodót, Hetényit és Szontaghot együttesen tárgyaljuk, munkásságuk két szakaszát, a reformkori és a neoabszolutizmus kori szakaszt pedig egységesen vesszük szemügyre. (Perecz 2008. 94.)

Az ellenérvek szerzője, vitapartnerünk itt azonban már a munkásságát megkezdő és az „egyezményes” fogalmat eltökélten dekonstruálni kezdő Mester Béla. A monográfiánk akadémiai doktori értekezésésként megvédett változatának vitájában elhangzott válasz pedig, a dekonstruktív folyamattal számot vetve, kifejezetten defenzíven, már csak általánosságban próbál érvelni egyáltalán a „magyar egyezményes filozófia” fogalma mellett.

Bírálóm állításaival azonban most sem tudok egyetérteni. Nem, most sem hiszem tehát, hogy a „magyar egyezményes filozófia” fogalma teljesen értelmetlen volna. Szívesen összeállíthatok, például, egy olyan szövegválogatást, amelyben – fogadhatunk is erre – nem lesznek elkülöníthetők egymástól Hetényi János és Szontagh Gusztáv passzusai. (Perecz 2008/2013. 227.)

A vita opponense, jegyezzük meg, ismét a dekonstruktor Mester Béla.

III. DEKONSTRUKCIÓ: HELLER, MESTER, MÉSZÁROS

Az „egyezményes filozófia” dekonstrukciós folyamatának előzményei, meglepő módon, az ötvenes évek elejére nyúlnak vissza. A legelső filozófiatörténeti értelmezés, amely megkezdte az egyezményes-fogalom fölbontását – és ezzel megkérdőjelezte egy akkor immár több mint évszázada működő konszenzust – Heller Ágnes 1952-ben megjelent Erdélyi-tanulmánya. Huszonhárom éves szerzőjének a legelső publikációja ez; egyszerre villantja meg a későbbi jelentős gondolkodó erényeit és egyszerre riaszt el a korszak szemléletét és terminológiáját mozgósító érvelésével. Rendkívül határozottan fogalmazott, céltudatos érvelésű, helyenként kifejezetten apodiktikus írás; ugyanakkor már legelső mondataival is pártfeladat végrehajtását – a hazai tudomány „haladó hagyományainak”, a magyar filozófia „materialista” és „dialektikus” teljesítményeinek fölfedezését – vállalja magára. Erdélyi dialektikus idealista filozófiáját bemutatandó, a kontextust számba véve, a Hegel-vita mellett emlékezik meg az „egyezményesekről” is. Érvelésének kiindulópontjaként ugyanakkor azonnal különbséget tesz az iskola két szerzőjének filozófiája között, közös alapkategóriáik egymástól eltérő tartalmáról beszélve. A felületi azonosságon kívül, magyarázza, semmi sem köti össze Hetényit és Szontaghot: az előbbi, úgymond, a klasszikus német filozófia örököse, az utóbbi ellenben az első magyar neokantiánus. A korszak jellegzetes terminológiájában fogalmazva: „[h]a Hetényi Apáczai, Bessenyei, Martinovics

szürkébb és ellentmondásosabb utóda, akkor Szontagh a paulerek és kornisok őse” (Heller 1952. 411).

A dekonstrukciós folyamat ugyanakkor a legutóbbi évtizedekben, a magyar bölcséleti múlt kutatásának kifejezett megélnkülésével nyer határozottabb formát. A folyamat elsődleges, sokáig egyetlen aktora – a 19. század politikafilozófiájára irányuló kutatásaival – Mester Béla. Az ő meghatározó törekvése, hogy Szontaghot a hazai politikafilozófiai hagyomány kiemelkedő alakjaként mutassa föl, eloldva az „egyezményes filozófia” konstruált kategóriájától. E tárgyú előadásaiiban-publikációiban, közelebről, az „irányzat” fogalmát két szempontból igyekszik fölbontani: egyfelől az „irányzat” követői között, másfelől az „irányzat” történetének egyes szakaszai között tesz különbséget.

Ami az előbbit illeti, a szereplők közül, úgymond, Hetényi antikantiánus, hagyományos metafizikus; Szontagh vele szemben, meghatározóan kantiánus fogalomrendszerrel dolgozó antihegeliánus; a legutolsóként föllépő követő, Szalai pedig kifejezett hegeliánus. Első összefoglaló Szontagh-tanulmányában Mester azonnal kijelenti, hogy

[a] magyar egyezményes filozófiát vagy harmonisztikát [...] korántsem tekinthetjük a szó semmilyen értelmében filozófiai iskolának vagy csoportnak. A mester-tanítvány viszony sehol sem jelenik meg az „iskola” történetében, a szerzők utólagos önértelmezésén kívül nem mutatkozik meg semmilyen közös rendszerépítési, vagy bármilyen más filozófiai program, közös filozófiai problematika sem. Az egyezményesek három ismert képviselője gyökeresen más álláspontot képvisel alapvető filozófiai kérdésekben is. (Mester 2004. 21.)

Tanulmánya néhány évvel későbbi, kibővített változatában hasonlóképpen fogalmaz:

A magyar egyezményes filozófiát vagy harmonisztikát félrevezető lenne egységes, minden képviselője által vallott tételeken alapuló filozófiai irányzatnak tartani, ugyanis az ilyen típusú tárgyalás sem az irányzati alapokat, sem a benne megnyilvánuló filozófiai tartalmat tekintve nem lenne alkalmas a jelenség megértésére (Mester 2006. 73).

Doktori értekezésünk opponenseként föllépve pedig magától értetődően kérdőjelezi meg a csoportosulás-fogalom értelmes voltát:

Még kevésbé látom „magyar egyezményes filozófia” címszó alatt Szontaghot és Hetényit összekapcsolhatónak, mint Percz, akkor sem, ha a csoportképzési toposzt maguk az érintettek terjesztették el a nyilvánosságban (Mester 2008. 6).

Ami pedig a másik kérdést, az „iskola” szakaszainak kérdését illeti, Mester beállításában a forradalom előtti, reformkori szakasz számít a reprezentatív korszaknak, a forradalom utáni, neoabszolutizmus kori szakasz ehhez képest a csoportosulás törekvéseinek eljelentéktelenedését mutatja:

Az egyezményes filozófia jellegzetesen reformkori jelenség volt, amely a forradalom utáni száz év tizedében kezdeményezői halálával végképp el is tűnt a magyar szellemi életből: Hetényi és Szontagh, a két idősebb egyezményes a forradalom utáni filozófiai munkáikban semmi újat nem mondanak régi szövegeikhez képest, egyetlen követőjük, Szalai István pedig nem folytatja a filozófiai pályát (Mester 2004. 21).

Hasonlóképpen: Hetényi és Szontagh forradalom utáni szövegei úgy mond „egyre inkább támadott nézeteik egyre kevésbé meggyőző védelmezésében merülnek ki”, Szalai pedig, „akit maga Szontagh sem tart túl sokra, később nem is foglalkozik filozófiával” (Mester 2006. 82).

Az így kialakított, az „egyezményesek” csoportosulásától eloldott Szontagh-képben a gondolkodó jelentős, a modern magyar nemzet kiemelkedő filozófiai reflexióját nyújtó szerző lesz. Annak a folyamatnak a reprezentatív alakjává válik, amelyik kapcsolatba hozza egymással nemzetet és filozófiát: megteremti a modern nemzetet is, a nemzeti kultúra részeként pozicionált filozófiát is (Mester 2016). Ez a Szontagh-kép persze maga sem mentes határozott előföltételektől, amelyek nyomán, a koherens interpretáció érdekében, néhány szemponttól – például a szontagh-i filozófia nemzetkarakterológiai alapjaitól – szándékosan el kell tekinteni, néhány szerzői törekvést – így a kései főmű rendszerépítő kísérletét – pedig tudatosan zárójelbe kell tenni. Mester Szontagh-képe mindenestre koherens, az „egyezményes filozófia” dekonstrukciója meggyőző eredményekkel jár.

A folyamat sikerének jeleként, összefoglalásunk végén, említsünk meg két ténytet. Az egyik, hogy Mester ez idő szerint legfrissebb Szontagh-tanulmányában – Szontagh általa sajtó alá rendezett és kiadott memoárjához írott előszavában – egyáltalán nem emlékezik meg róla, hogy Szontagh „egyezményes” volna (Mester 2017). Valószínűleg nem tévedünk, ha azt állítjuk: közel két évszázada, az „egyezményes irányzat” fogalmának megkonstruálása óta ez a legelső interpretáció, amely Szontaghot tárgyalva nem teszi hozzá azonnal, mintegy automatikusan – akár afirmatíván, akár kritikusan idézve a ténytet –, hogy „egyezményes filozófus”. Igaz, az efféle interpretációt megkönnyíti, hogy maga Szontagh memoárja sem beszél egyáltalán „egyezményes filozófiáról”; szövege közvetlenül Világos után, valamikor 1849 második fele és 1851 tavasza között keletkezik, amikor tehát már nem és még nem foglalkozik filozófiával, reformkori bölcséleti írásain már túl van, kései – Erdélyi támadásai nyomán keletkező – bölcséleti írásai még nem születnek meg. A másik, hogy Mester dekonstrukciós munkálkodását nem kisebb szaktekintély, mint Mészáros András nevezi meggyőzőnek.

Elegáns, az újabb keletű magyar filozófiatörténeti kutatások történetét önélet-rajzi keretbe foglaló – mindmáig kiadatlan – esszéjében, a maga korábbi fölfogását is fölülvizsgálva, a következőképp fogalmaz:

Nem mellékes az sem, hogy Mester figyelmeztetése nyomán most már nem tekinthetjük az egyezményes filozófiát valamiféle egységes irányzatnak, esetleg iskolának, hiszen fő képviselői alaposan eltértek egymástól mind a metafizikai rendszerek megítélése, mind pedig a klasszikus német filozófia recepciója szempontjából (Mészáros 2017. 14).

A történetben jelenleg ez az utoljára elhangzott szó. A téma talán legjelentősebb kutatója – a 19. századi magyarországi/magyar filozófia valószínűleg legmélyebb ismerője – önkritikát gyakorol, és meghajtja a fejtét.

IRODALOM

- Dávidházi Péter 2004. *Egy nemzeti tudomány születése: Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet*. Budapest, Akadémiai Kiadó – Universitas.
- Erdélyi János 1857/1981. A hazai bölcsezszt jelene. In Erdélyi János: *Filozófiai és esztétikai írások*. Sajtó alá rendezte T. Erdélyi Ilona; jegyzetek T. Erdélyi Ilona, Horkay László. Budapest, Akadémiai Kiadó. 25–102.
- Hanák, Tibor 1990. *Geschichte der Philosophie in Ungarn: Ein Grundriss*. München, Dr. Rudolf Trofenik.
- Heller Ágnes 1952. *Erdélyi János*. Különnyomat a *Filozófiai évkönyv* 1. évfolyamából. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Hetényi János 1837. A magyar philosophia történetírásának alaprajza. *Tudománytár. Értekezések*, 2/1. 76–164.
- Kiss Endre 1984. A magyar filozófia fő irányai a szabadságharc bukásától a kiegyezésig. *Magyar Filozófiai Szemle*. 28/1–2. 26–69.
- Kőrösy György 1886. Önállóságra törekvés a magyar *philosophiában*, 1837–1957: *Hetényi és Szontagh. Irodalomtörténeti tanulmány*. Kolozsvár, Gámán János örökösei.
- Kornis Gyula 1926/1930. A magyar filozófia fejlődése és az Akadémia. In Kornis Gyula: *Magyar filozófusok*. Budapest, Franklin-Társulat.
- Magda Sándor 1914. *A magyar egyezményes philosophia*. Ungvár, Székely és Illés könyvnyomdája.
- Mester Béla 2004. Szontagh Gusztáv és a magyar filozófia fogalmi. In Mester Béla – Percz László (szerk.) *Közelítések a magyar filozófia történetéhez: Magyarország és a modernitás*. Budapest, Áron Kiadó. 19–39.
- Mester Béla 2006. Szontagh Gusztáv „magyar filozófiája”. In Mester Béla: *Magyar philosophia: A szenvedelmes dinnysztől a lázadó Ikaroszig*. Kolozsvár–Szeged, Pro Philosophia. 71–143.
- Mester Béla 2008. Opponensi vélemény Percz László *Recepció vagy originalitás? A „nemzeti filozófia” toposza a magyar filozófia történetében* című akadémiai doktori értekezéséről. Kézirat.
- Mester Béla 2016. A 19. századi nemzet mint filozófiai program. In Hörcher Ferenc – Lajtai Máttyás – Mester Béla (szerk.) *Nemzet, faj, kultúra a hosszú 19. században Magyarországon*

- és Európában.* Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet. 71–90.
- Mester Béla 2017. Szontagh Gusztáv a reformkor filozófiai életében. In Szontagh Gusztáv: *Emlékezések életéből.* Szerkesztette Mester Béla. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Filozófiai Intézet – Gondolat. 7–15.
- Mészáros András 2000. *A filozófia Magyarországon a kezdetektől a 19. század végéig.* Pozsony, Kalligram.
- Mészáros András 2017. Párhuzamos történetek: Saját magam mentegetése, avagy egy optimista fatalista vallomása. Kézirat (megjelenés alatt, *Többlét*).
- Mitrovics Gyula 1904. A magyar bölcséleti irodalom vázlatja. In Schwegler Albert: *A bölcsélet története.* Fordította Mitrovics Gyula. Budapest, Franklin-Társulat. 475–544.
- Nagy Endre 1983. *A magyar esztétika történetéből: Fekvilágosodás és reformkor.* Budapest, Kosuth.
- Pekri Pekár Károly 1911. Az első magyar sociologus. *Magyar Társadalomtudományi Szemle.* 4/10. 751–766.
- Percz László 1994. Két kísérlet: Az egyezményesek és Alexander Bernát a „nemzeti filozófiáról”. *Gond.* 4. 104–128.
- Percz László 2008. *Nemzet, filozófia, „nemzeti filozófia”.* Budapest, Argumentum – Bibó István Szellemi Műhely.
- Percz László 2008/2013. Válasz opponenseimnek. In Percz László: *Háttér előtt: Írások a magyar filozófia múltjáról és jelenéről.* Pozsony–Budapest, Kalligram, 219–234.
- R. Várkonyi Ágnes 1973. *A pozitivisták történeteszmélete a magyar történetírásban II: A pozitívizmus gyökerei és kibontakozása Magyarországon, 1831–1860.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Steindler, Larry 1988. *Ungarische Philosophie im Spiegel ihrer Geschichtsschreibung.* Freiburg–München, Karl Alber.
- Szabó Z. Zoltán 1989. Tudós Hetényi János, a dilettáns. *Magyar Filozófiai Szemle.* 33/2–3. 183–204.
- Szontagh Gusztáv 1839. *Propylaeumok a' magyar philosophiához.* Buda, a Magyar Kir. Egyetem betűivel.
- Szontagh Gusztáv 1855. *A magyar egyezményes philosophia ügye, rendszere, módszere és eredményei.* Pest, Nyomatott Herz Jánosnál.
- Toldy Ferenc 1865. *A magyar nemzeti irodalom története: A legrégebb időktől a jelen korig. Rövid előadásban.* Pest, Emmich Gusztáv.
- Vajda György Mihály 1937. *Az egyezményesek: Fejezet a magyar filozófia történetéből.* Budapest, Grafika ny.